

Over stempels, brieven en tarieven – afl. 180

Gered door Rembrandt

In de vorige aflevering kwam een bijzonder poststuk ter sprake, in augustus 1944 verstuurd vanuit Kamp Westerbork naar Eva Katz-Francken. Het stuk is opgenomen in *The Paper Trail* van Kees Adema en Jeffrey Groeneveld. Jeffrey vertelde mij dat er nog een bijzonder ‘vervolg’ is op deze brief en dat heb ik voor u gereconstrueerd. Het bizarre verhaal van David Cohen, een kleinzoon van Eva Katz.

David Cohen, geboren in 1932, woonde net als zijn oma in Dieren (Gelderland), maar kon in 1942 niet langer naar school. Op de foto zien we hem rechts met een gele Davidsster op zijn trui. Naast hem staat zijn jongere broertje Izak (Jacques). Veel leden van zijn familie moesten onderduiken door de razzia's en steeds heftiger acties van de Duitsers tegen de Joden. Zo reed op 15 juli 1942 de eerste trein vanuit Kamp Westerbork naar Auschwitz-Birkenau.

David had twee ooms, Benjamin en Nathan Katz, gerenommeerde kunsthandelaars in de Spoorstraat in Dieren. De firma had een koninklijke onderscheiding en opende filialen in Bazel en New York en op 1 mei 1940, ruim een week voor de Duitse inval, ook een in Den Haag. Ze waren gespecialiseerd in Hollandse meesters en hadden zelfs schilderijen van Rembrandt, Ruysdael en Vermeer in hun collectie.

In de laatste jaren voor de Tweede Wereldoorlog bloeide de kunsthandel, vooral dankzij de Oosterburen.

Duitsers waren fanatieke verzamelaars en de verzamelzucht nam na het uitbreken van de oorlog alleen maar toe. De firma Katz liet zich daarbij niet onbetuigd. Hun houding zou na de oorlog nog tot heel wat vragen leiden.

Nathan en Benjamin Katz

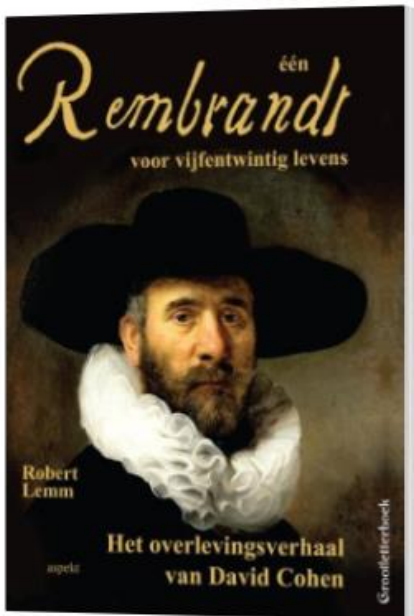
De nazi's waren onder meer op zoek naar kunstvoorwerpen voor een gepland museum van Hitler in Linz

(Oostenrijk), het 'Führermuseum'. Ze dwongen de gebroeders Katz om hen daarbij met raad en daad te assisteren. Het museum zou opgezet worden als een verheerlijking van de nazi-macht, een 'heldengalerij'. De coördinatie was in handen van een historicus, dr. Hans Posse. Deze legde contact met de firma D. Katz, om te 'onderhandelen' over de aankoop van een schilderij van Rembrandt, Portret van Raman. De nazi's gaven Nathan Katz toestemming om naar Zwitserland te reizen voor de onderhandelingen.

De gebroeders Katz kwamen tot een opmerkelijke overeenkomst, toen bleek dat Posse niet over voldoende Zwitserse francs kon beschikken om het schilderij te kopen. Ze

verklaarden zich bereid het schilderij af te staan in ruil voor een vrijgeleide naar een neutraal land voor 25 leden van de familie en daar stemden de nazi's mee in. Later werd duidelijk dat het schilderij bedoeld was voor het museum, als een cadeau van rijksminister Hermann Göring aan zijn Führer.

David was de zoon van Mina Cohen-Katz, de jongste zus van de twee kunsthandelaren. Casper, zijn vader, werkte bij de firma en het gezin woonde ook in Dieren. Ze maakten deel uit van de 'ruil', maar David moest afscheid nemen van zijn grootmoeder (van vaders kant) Eva Katz-Franken, andere familieleden en zijn hond. De meesten zou hij niet terugzien. Ook een broer van Nathan en Benjamin, Simon Katz, bleef met zijn vrouw Roosje in Nederland achter.

Later heeft David zijn mémoires op papier laten zetten, *Eén Rembrandt voor vijftig levens*. Hierin vertelt hij dat de Duitsers akkoord waren gegaan met de ruil en hadden een transport per

trein toegezegd. In oktober 1942 vond het vertrek plaats.

David had direct door dat het geen vakantieisje was. "Dit keer zouden we ver van huis gaan en misschien nooit meer terugkomen", zegt hij. De reis ging per auto naar Amsterdam, waar op het Centraal Station een trein klaarstond met twee voor hen gereserveerde coupés.

"De reis die daar begon, was een nachtmerrie", zegt Cohen. De ramen waren geblindeerd, door het gangpad liepen hoge SS 'ers. Hij herinnert zich de zwart gepoetste laarzen met daarboven de zware grijzen jassen van de SS, waarvan een enorme dreiging uitging en steeds was er de angst dat het toch allemaal fout zou gaan.

In Parijs moest de familie overstappen en bleek dat er hoge gasten aan boord waren: SS 'ers Aus der Fünten en Lages, hoofd van de Veiligheidsdienst in Amsterdam reisden mee in de trein. Beiden werden na de oorlog veroordeeld voor oorlogsmisdaden en vastgezet in Breda.

Bij de Spaanse grens gingen de sterren van de kleding af en volgde een onbegrijpelijk verzoek. Of de familie met Aus der Fünten en Lages wilde poseren voor de militaire fotograaf. De nazi's wilden de wereld laten zien hoe zij 25 Joden gespaard hadden.

In Spanje reisden zij naar Vigo en vandaar op 14 november 1942 met het schip *Marqués de Comillas* naar Jamaica, naar een joods interneringskamp.

Nathan Katz was in Zwitserland gebleven en nadat hij de bevestiging had gekregen dat zijn familie in Spanje was, overhandigde hij het schilderij. Eind 1943 sloot het kamp en verhuisden diverse leden van de familie naar Curaçao, waar een groot contingent Nederlanders zat.

Op latere leeftijd voelde David zich schuldig aan het feit dat hij gespaard was, terwijl zoveel andere kinderen van zijn leeftijd geleden hadden of gestorven waren. In plaats van de verschrikkingen van het onderduiken of een concentratiekamp, had hij op de Cariben een luxeleven geleid. "Aan die tijd bewaar ik mijn beste herinneringen."

Eind 1945 meldde de familie zich weer in Dieren. Het dorp had niet verwacht dat de joodse families nog zouden terugkeren. Inmiddels was bekend wat er met Joden in de oorlogsjaren was gebeurd. Het huis was geconfisqueerd en niet meteen beschikbaar. "Daar stond ik dan. Weldoorvoed, gezonde kleur op mijn gelaat en mooie kleren aan mijn lijf, terwijl mensen om mij heen de sporen van de Hongerwinter droegen."

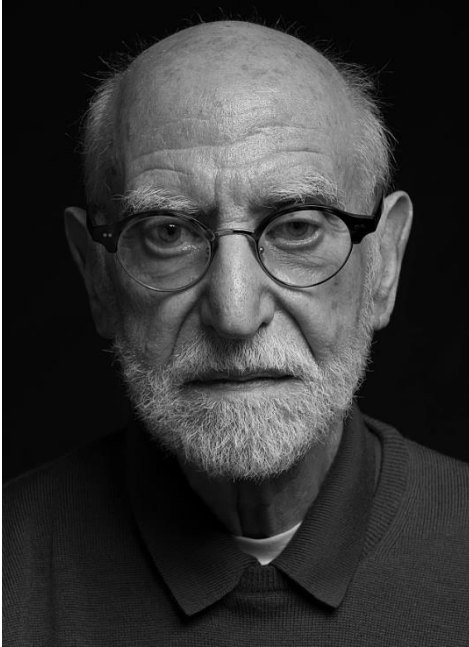
Hoewel David op de mulo niet vervelend werd behandeld, vond hij het op school verschrikkelijk. Het ontheemde gevoel verdween niet en bovendien overleed zijn vader in 1948 aan een ernstige ziekte. Negen jaar later overleed zijn moeder.

Over de vlucht naar het vrije westen werd thuis halsstarrig gezwegen. Het verleden werd verdrongen. "Ik zat vol met schuldgevoel en schaamte. Ik worstelde niet alleen met de vraag waarom ik de Holocaust had overleefd, maar ook over de manier waarop. Ik was er zonder trauma's doorgerold. Ik wist dat ik de verschrikkingen van een kamp niet zou hebben overleefd. Heel veel andere Joden konden vertellen over het onderduiken of over de vernietigingskampen. Over mijn eigen geschiedenis zweeg ik het liefst. Op directe vragen gaf ik ontwijkende antwoorden. Zelfs aan mijn eigen kinderen durfde ik het aanvankelijk niet te vertellen."

Dat veranderde pas nadat hij had meegewerkt aan het video-project van filmmaker Steven Spielberg in 1994, waarbij Joden vertelden hoe zij de oorlog hadden overleefd. Pas toen doorbrak hij het grote zwijgen en gaf hij aan zijn kinderen openheid van zaken.

Het originele schilderij van Rembrandt waaraan hij zijn leven dankt, heeft hij nog nooit gezien. Na de oorlog is het meteen teruggegaan naar oom Nathan in Bazel. Na lange omzwervingen - het hing ook enkele jaren in een Wassenaarse villa - is het terechtgekomen in het County Museum of Art in Los Angeles.

Tijdens de oorlog verdwenen bijna alle schilderijen van de firma Katz naar Duitsland. Geroofd? Verkocht, al dan niet onder dwang? Na de oorlog is Benjamin Katz aangehouden op verdenking van fraude en collaboratie. Uiteindelijk is de

zaak geseponneerd en kwam hij op vrije voeten. Vlak voor zijn dood is hij gerehabiliteerd, maar de slechte naam bleef. Zo noemde wijlen Jacques van Doorn de broeders Katz in zijn column in Trouw 'ordinaire collaborateurs' die een aanslag hadden gepleegd op Nederlands kunstbezit. Vervolgens barstte er in 2007 opnieuw een bom doordat erfgenamen van Nathan Katz een nieuwe claim indienden bij de Nederlandse staat en 227 schilderijen terugeisten die in de oorlog uit hun huis en winkel geroofd waren.

“Spijtig”, zegt David Cohen, dat de erven ruziën over de schilderijen. Al snel bleek dat menig teruggeëist schilderij al voor de oorlog door de gebroeders Katz was

verkocht. “Ik wil daar niet al te veel meer over zeggen. Het is gênant. Ik ervaar zo'n claim als een smet op mijn levensverhaal. Het schilderij van Rembrandt heeft mijn leven gered.”

John Dehé

Bronnen:

<https://books.google.nl/books?id=rXMsDwAAQBAJ&pg=PA45&lpg=PA45&dq=katz-franken+westerbork&source=bl&ots=mPI7abX3BF&sig=ACfU3U26KfVKx2Y8AiYlH61QnBDH4Ln7Tq&hl=nl&sa=X&ved=2ahUKewiP6f7h9efmAhWSLFAKHUubqCjcQ6AEwAXoECAoQAQ#v=onepage&q=katz-franken%20westerbork&f=false>

Meindert van der Kaaij, Trouw, 28 oktober 2013, Vijfentwintig levens voor een Rembrandt. Dit boek is verschenen bij uitgeverij Aspekt. Het verhaal werd opgetekend door Robert Lemm.

Foto: <https://www.deterugkeer.nl/david-cohen>